

Thiết kế và sử dụng học liệu trong dạy học Lịch sử thế giới Cổ đại ở các trường trung học cơ sở

Nguyễn Thị Thanh Hương*

*GV Trường Tiểu học và THCS Diên Đồng, huyện Diên Khánh, tỉnh Khánh Hoà

Received: 10/12/2023; Accepted: 18/12/2023; Published: 25/12/2023

Abstract: On the basis of understanding concepts and classifying historical documents, the article proposes measures to use historical documents in teaching

Local education in Thua Thien Hue province grade 6.

Keywords: Historical documents, Local education, Thua Thien Hue province.

1. Đặt vấn đề

Nhận thức lịch sử mang tính gián tiếp thông qua các tư liệu để tái hiện quá khứ, nhận thức sự thật lịch sử, đưa ra suy luận, đánh giá về bối cảnh, nguồn gốc, sự tiến hoá của sự kiện, hiện tượng, nhân vật và quá trình phát triển lịch sử; trở thành “người đóng vai lịch sử”, hay “người làm lịch sử” để khám phá kiến thức lịch sử, vận dụng sáng tạo những hiểu biết về lịch sử, văn hoá, xã hội Việt Nam và thế giới vào các tình huống học tập và thực tiễn cuộc sống. Cho nên, tư liệu có vai trò rất quan trọng trong nghiên cứu và học tập lịch sử. Nguồn tư liệu càng phong phú, chính xác bao nhiêu, bức tranh quá khứ hiện ra càng cụ thể, chân thực, sống động bấy nhiêu.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Khái niệm

Cùng với sự phát triển và đổi mới mạnh mẽ trong giáo dục, khái niệm “học liệu” ngày càng được dùng rộng rãi trên các phương tiện truyền thông và trong một số văn bản hành chính nhà nước, nhất là trong các Dự án về giáo dục.

2.2. Phân loại tư liệu lịch sử

Dựa vào các tiêu chí khác nhau, có nhiều cách phân loại khác nhau:

- Phân loại theo đặc trưng phản ánh: Tư liệu trực tiếp và tư liệu gián tiếp.
- Phân loại theo loại hình: Tư liệu vật thực, tư liệu chữ viết, tư liệu truyền miệng, tư liệu ngôn ngữ học, tư liệu dân tộc học, tư liệu phim, ảnh, ghi âm.

Trong dạy học lịch sử ở Nội dung giáo dục địa phương, GV thường sử dụng các nguồn tư liệu lịch sử sau:

- Tư liệu hiện vật là những dấu tích vật chất của người xưa còn được lưu giữ đến ngày nay, có thể còn

được lưu giữ trong lòng đất hoặc trên mặt đất.

- Tư liệu chữ viết gồm các bản ghi chép, sách, báo, nhật ký,... phản ánh các sự kiện lịch sử.
- Tư liệu truyền miệng là những câu chuyện dân gian (thần thoại, truyền thuyết, cổ tích,...) được kể truyền miệng từ đời này qua đời khác.
- Tư liệu gốc là tư liệu liên quan trực tiếp đến sự kiện lịch sử, ra đời vào thời điểm diễn ra sự kiện, phản ánh sự kiện lịch sử đó. Đây là nguồn tư liệu đáng tin cậy nhất khi tìm hiểu lịch sử.

2.3. Đặc điểm của Nội dung giáo dục địa phương tỉnh Thừa Thiên Huế lớp 6

Nội dung GDĐP tỉnh Thừa Thiên Huế (TTH) lớp 6 là một môn học bắt buộc, được xây dựng đủ 35 tiết tương đương 1 tiết/1 tuần (trong đó gồm 31 tiết thực dạy, 4 tiết kiểm tra đánh giá định kỳ), gồm các chủ đề và dựa trên các mạch kiến thức Lịch sử - Văn hóa, Địa lý - Môi trường, Kinh tế - Chính trị - Xã hội, phản ánh lịch sử, văn hóa truyền thống địa phương; các vấn đề về địa lý, môi trường của địa phương; các vấn đề kinh tế - chính trị - xã hội của địa phương.

Theo Quyết định Số: 928/QĐ-UBND về việc điều chỉnh khung chương trình tài liệu giáo dục địa phương tỉnh TTH - cấp THCS [5], mục tiêu của nội dung GDĐP tỉnh TTH là trang bị cho HS những hiểu biết cơ bản về lịch sử, văn hóa truyền thống, các vấn đề về địa lý, kinh tế, chính trị - xã hội, môi trường, con người của TTH. Thông qua đó, bồi dưỡng cho HS tình yêu quê hương, đất nước, tìm hiểu và vận dụng những điều đã học để góp phần bảo tồn những giá trị văn hóa Huế, xây dựng văn hóa, kinh tế - xã hội tỉnh TTH ngày càng phát triển giàu mạnh. Trong đó, mạch nội dung Lịch sử - Văn hóa lớp 6 cần đảm bảo các yêu cầu cần đạt sau:

- Nhận biết được các di tích/di chỉ tiêu biểu gắn với thời kì đá mới và Sa Huỳnh ở TTH thời tiền sử, từ đó khẳng định được nguồn gốc lâu đời của vùng đất Thừa Thiên Huế.

- Trình bày được những nét chính của TTH Huế thời Champa.

- Liên hệ được các di tích, di chỉ tiêu biểu thời nguyên thủy, thời văn hóa Sa Huỳnh và thời kì Champa trên địa bàn tỉnh; gắn với địa danh hành chính hiện nay; trân trọng, tự hào, có ý thức gìn giữ, bảo tồn và quảng bá những di sản quý báu đó.

Yêu cầu cần đạt trên được thực hiện trong Chủ đề: TTH - Một vùng đất cổ xưa (8 tiết), gồm 3 bài:

Bài 1: Dấu tích thời nguyên thủy tại TTH.

Bài 2: Dấu tích của văn hóa Sa Huỳnh ở TTH.

Bài 3: Thừa Thiên Huế thời kì Champa.

Khi giảng dạy nội dung GDĐP, GV cần áp dụng các phương pháp tích cực hóa hoạt động của HS, tạo môi trường học tập thân thiện và những tình huống có vấn đề để khuyến khích các em tích cực tham gia vào các hoạt động học tập. Các hoạt động học tập của HS bao gồm khởi động, khám phá vấn đề, luyện tập và thực hành, vận dụng, được thực hiện với sự hỗ trợ của thiết bị dạy học đặc biệt là công nghệ thông tin.

2.4. Biện pháp sử dụng tài liệu lịch sử trong dạy học GDĐP tỉnh TTH lớp 6

2.4.1. Sử dụng tài liệu lịch sử để phát triển NL tìm hiểu lịch sử

Tìm hiểu lịch sử là thành phần NL đầu tiên trong NL lịch sử, giúp HS bước đầu nhận diện và phân biệt được các loại hình tư liệu lịch sử, giá trị của tư liệu lịch sử trong việc tái hiện và nghiên cứu lịch sử; cũng như khai thác và sử dụng được thông tin của một số tư liệu lịch sử đơn giản dưới sự hướng dẫn của GV trong các bài học lịch sử.

Để hình thành và phát triển thành phần NL này, GV phải hướng dẫn HS phân biệt được các loại tư liệu khác nhau, có kỹ năng khai thác thông tin trong tư liệu để tái hiện lịch sử ở mức độ đơn giản như nêu, kể, liệt kê các sự kiện, nội dung lịch sử.

Ví dụ: Khi dạy Hoạt động 1. *Những dấu tích về thời nguyên thủy* (Bài 1. Dấu tích thời nguyên thủy ở TTH), GV có thể sử dụng các tư liệu lịch sử và trả lời các câu hỏi sau: “... Theo nghiên cứu của các nhà khảo cổ học, trên mảnh đất TTH có khá nhiều dấu tích văn hóa thời Tiền sử, tuy chưa phát hiện được di chỉ cư trú (di tích có tầng văn hóa), nhưng qua các dấu tích rìu, bôn đá được tìm thấy ở La Ngà xã Hồng

Thủy, ở núi Mèo xã Hồng Vân và ở các xã Bắc Sơn, Hồng Bắc, Hồng Hạ (huyện A Lưới); ở Truồi (Nam Phổ, Lộc An, Phú Lộc), Bãi Trảng Đình (Thủy Yên, Lộc Thủy, Phú Lộc); ở Phụ Ổ, Bàu Đưng (Hương Chữ, Hương Trà); ở Phong Thu (Phong Điền), có thể thấy địa bàn cư trú của người nguyên thủy TTH bấy giờ khá rộng. Căn cứ trên những đặc điểm về định tính và định lượng của các công cụ rìu và bôn đá được tìm thấy như kỹ thuật chế tác (ghè, đẽo, mài), hình dáng của lưỡi rìu (một loại hình thang hay gần với hình chữ nhật và một loại có chuôi nhỏ để tra cán); chất liệu là đá silic (hay đá lửa) pha vảy sét và một số ít làm từ đá có nguồn gốc trầm tích biến chất, có thể ghi nhận công cụ của các nhóm cư dân nguyên thủy TTH mang những đặc trưng giống công cụ đá của cư dân Bàu Tró (Quảng Bình) thời hậu kỳ Đá mới - sơ kỳ Kim khí, niên đại cách ngày nay 3.500 đến 4.000 năm...” [4].

- Những dấu tích nào về thời nguyên thủy được tìm thấy trên địa bàn TTH?

- Kể tên các địa điểm tiêu biểu tìm thấy dấu tích rìu, bôn đá thuộc thời kì đá mới trên địa bàn TTH.

- Cho biết công cụ đồ đá và đồ gốm thời nguyên thủy được tìm thấy trên địa bàn tỉnh TTH có đặc trưng gì?

Sử dụng các nguồn tư liệu khác nhau giúp HS phân biệt được đặc điểm, hiểu được ưu, nhược điểm và hình thành kỹ năng khai thác từng loại tư liệu khác nhau để giải mã các văn bản lịch sử (kênh hình, kênh chữ, hiện vật lịch sử,...) nhằm tái hiện bức tranh quá khứ. Từ đó, HS “biết” lịch sử diễn ra như thế nào một cách chính xác.

2.4.2. Sử dụng tài liệu để phát triển NL nhận thức và tư duy lịch sử

NL nhận thức và tư duy lịch sử được hình thành và phát triển trên cơ sở HS đã có kiến thức cơ bản về các sự kiện lịch sử, đã “biết” lịch sử diễn ra như thế nào một cách chính xác. Trên cơ sở đó, GV hướng dẫn HS đi sâu tìm hiểu bản chất của các sự kiện lịch sử trên cơ sở sử dụng các thao tác của tư duy để đưa ra suy luận, đánh giá về bối cảnh, nguồn gốc, sự tiến hoá của sự kiện, hiện tượng, nhân vật và quá trình phát triển lịch sử; trở thành “người đóng vai lịch sử”, hay “người làm lịch sử” để khám phá kiến thức lịch sử.

Biểu hiện của năng lực nhận thức và tư duy lịch sử là:

- Mô tả và bước đầu trình bày được những nét chính của các sự kiện lịch sử cơ bản với các yếu tố

chính về thời gian, địa điểm, diễn biến, kết quả; diễn biến các trận đánh và cuộc chiến trên lược đồ, bản đồ lịch sử.

- Trình bày bối cảnh lịch sử và đưa ra nhận xét về những nhân tố tác động đến sự kiện, hiện tượng, nhân vật lịch sử, quá trình lịch sử; giải thích được kết quả của sự kiện, diễn biến chính của lịch sử; phân tích được những tác động của bối cảnh không gian, thời gian đến các sự kiện lịch sử, nhân vật lịch sử.

- Bước đầu giải thích được mối quan hệ giữa các sự kiện lịch sử, mối quan hệ tác động qua lại của các sự kiện, hiện tượng với hoàn cảnh lịch sử.

- Trình bày được chủ kiến của mình về một số sự kiện, nhân vật, vấn đề lịch sử,... như lập luận khẳng định hoặc phủ định các nhận định, nhận xét về một sự kiện, hiện tượng, vấn đề hay nhân vật lịch sử.

Ví dụ: Khi dạy Hoạt động 1. *Những dấu tích về thời nguyên thủy* (Bài 1. Dấu tích thời nguyên thủy ở Thừa Thiên Huế), sau khi HS xác định được các dấu vết khảo cổ học, GV tiếp tục đặt câu hỏi: *Nhận xét đặc điểm những dấu tích tìm được về thời nguyên thủy ở TTH.*

Thông qua các thao tác tư duy, HS nhận xét được ở Thừa Thiên Huế tìm thấy công cụ lao động với nhiều loại hình (rìu, bôn, cuốc ..., đồ gốm) được làm bằng nhiều chất liệu (**đá, xương thú, tre, gỗ**), nhưng chưa tìm thấy dấu tích xương cốt hay di chỉ cư trú của người tối cổ.

2.4.3. Sử dụng tài liệu lịch sử để phát triển NL vận dụng kiến thức, kỹ năng đã học

NL vận dụng kiến thức, kỹ năng đã học là khả năng người học kết hợp linh hoạt kiến thức, kỹ năng đã được lĩnh hội để giải quyết các tình huống có thực trong cuộc sống một cách hiệu quả. Biểu hiện của năng lực vận dụng kiến thức và kỹ năng đã học là:

- Sử dụng kiến thức lịch sử để giải thích, mô tả một số sự kiện, hiện tượng lịch sử trong cuộc sống.

- Vận dụng được kiến thức lịch sử để phân tích và đánh giá tác động của một sự kiện, nhân vật, vấn đề lịch sử đối với cuộc sống hiện tại.

- Vận dụng được kiến thức lịch sử để giải quyết những vấn đề thực tiễn, đồng thời giải thích các vấn đề thời sự đang diễn ra ở trong nước và thế giới.

NL vận dụng kiến thức, kỹ năng cho phép vận dụng kiến thức đã học để tìm hiểu, khám phá, chiếm lĩnh kiến thức mới và biết chủ động giải quyết những vấn đề đặt ra từ thực tiễn cuộc sống. Qua đó, hiểu

sâu sắc mối quan hệ biện chứng giữa lịch sử quá khứ với cuộc sống hiện tại và định hướng cho tương lai.

Các phương pháp dạy học có ưu thế hình thành và phát triển NL vận dụng kiến thức, kỹ năng là: phương pháp đóng vai, dạy học theo dự án, phương pháp tích hợp, phương pháp tự học, phương pháp sưu tầm tư liệu ...

Ví dụ: Sau khi dạy xong Bài 3: *Thừa Thiên Huế thời kì Champa*, GV ra nhiệm vụ cho HS: Sưu tầm thêm tư liệu, tranh ảnh (qua sách, báo, internet,...) về các di tích văn hoá Chăm-pa ở Thừa Thiên Huế và trình bày dưới dạng một tờ báo tường (poster) với chủ đề: “Dấu ấn của Văn hóa Chăm-pa trên đất Thừa Thiên Huế”.

Các nhiệm vụ này không chỉ giúp HS mở rộng kiến thức, vận dụng kiến thức vào thực tiễn mà còn rèn luyện kỹ năng sưu tầm tư liệu cho HS. Qua đó, phát triển NL tự chủ và tự học và phẩm chất chăm chỉ.

3. Kết luận

Cùng với các môn học khác, Nội dung GDĐP góp phần giáo dục toàn diện đạo đức, trí tuệ, thể chất, thẩm mỹ và các kỹ năng cơ bản; được rèn luyện, phát triển các phẩm chất, NL cần thiết và tiếp cận nghề nghiệp. Đặc biệt coi trọng giáo dục truyền thống cách mạng, lịch sử, văn hóa, địa lí địa phương, các giá trị văn hóa truyền thống cũng như tác phong công nghiệp, ý thức trách nhiệm xã hội.

Trong quá trình dạy học Nội dung GDĐP, GV phải sử dụng đa dạng nguồn tư liệu. Tuy nhiên, khi sử dụng phải đảm bảo tính vừa sức, tránh tình trạng nhồi nhét quá nhiều vấn đề không cần thiết, phải biết sử dụng đa dạng các phương pháp dạy học để khai thác tư liệu.

Tài liệu tham khảo

1. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Chương trình giáo dục phổ thông tổng thể*, Hà Nội.

2. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Chương trình giáo dục phổ thông môn Lịch sử và Địa lý THCS*, Hà Nội.

3. Quốc hội nước Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam (2011), *Luật Lưu trữ*, Hà Nội.

4. Ủy ban nhân dân tỉnh Thừa Thiên Huế (2005), *Địa chí Thừa Thiên Huế, phần Lịch sử*, NXB Khoa học xã hội, Hà Nội.

5. Ủy ban nhân dân tỉnh Thừa Thiên Huế (2022), *Quyết định Số: 928/QĐ-UBND về việc điều chỉnh khung chương trình tài liệu giáo dục địa phương tỉnh Thừa Thiên Huế - cấp THCS*, Thừa Thiên Huế.